

TASARIM UNSURU OLARAK BANKNOTGültekin ERDAL¹**Özet**

Banknot, bir ülkenin bağımsızlık ve egemenlik sembolüdür. Bu nedenle banknotlar üzerinde, o ülkenin egemenlik göstergesi illüstrasyonlar, şekil ve işaretler, bayrak veya ülke tarihinde önemli kişilerin fotoğrafları yer almaktadır. Banknotlarda kullanılan renkler dahi, o ülkenin karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Bu nedenle de yeni bir banknot tasarımı için önce, tarihi geçmişi, ortak kültürü, ortak değerleri bilmek ve ortak geleceğe inanmak gerekmektedir. Ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin banknotlarında hep bir şeyler eksik kalmıştır. Çünkü Türkiye, 1958 yılına kadar, banknotlarını yabancılara tasarlatmıştır. Bu çalışma ile önce öğrenci tasarımları incelenmiş, sonrada Türk banknot tarihinde kısa bir yorum yapılmıştır. 9. Emisyonla günümüze gelen banknot tasarımcılarının, Türk olmalarına karşın, neden ortak değerleri yansıtmadıkları tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Tasarım, banknot tasarımı, banknot, kültür, ortak değerler.

BANK NOTE AS A DESIGN ELEMENT**Abstract**

Bank note is the symbol of a country's independence and ascendancy. Because of this reason, there are the indicators of the country's illustrations, shapes and signs, flag or the the photos of important people in the country's history on the bank notes. Even the colors used in the bank notes reflects the characteristics of that country. Thus, in order to design a new bank note, its history background, the common culture and values should be known and it is necessary to believe a common future. However, in the bank notes of Turkey there is always something left incomplete. Because Turkey had its bank notes designed to foreigners. With this study, first the bank note designs of students are examined and then there is a short comment on the history of the Turkish bank notes. In the study, it is argued why the bank note designers who comes today with the 9. Emission, though they are Turkish, are not able to reflect the common values.

Key words: Design, bank note, design, bank note, culture, the common values.

1. Giriş

Basit tanımıyla banknot, devlet tarafından çıkartılan kâğıt paradır. Banknotlar mal alış verişinde karşı değer olarak verilir veya kullanılır. Dolayısıyla banknotlar da kıymetli kâğıtlardır. Bu durumda akla gelen ilk soru; banknotu kıymetli yapan şey nedir? *"Banknotun, emtia (mal), arazi gibi servet unsurlarının karşılık olarak kullanıldığı görülmüşse de, altın ve gümüş gibi kıymetli madenler, en ziyade kullanım sahası bulan karşılıklar olmuştur (wikipedia.org: 08.12.09).* Bu karşılıklar, banknotun ne kadar basılması veya ihraç edilmesi gerektiğini gösterir. Herhangi bir karşılık gösterilmeden veya karşılığında daha fazla basılan banknotların, alım gücü azalır ve paranın ulusal ve uluslararası güvenirliliği sarsılır. Ayrıca yüzde yüz karşılık gösterilmeden basılan veya ihraç edilen banknotlara *"...kâğıttan temsili para"* (wikipedia.org: 08.12.09) denilemez ve altın gümüş sertifikalar adına kullanımı yapılamaz. Bu nedenle hükümetler banknot basımı ve kontrolünde ciddi ekonomik politikalar uygulamak zorundadırlar. Çünkü *"Bankaların Türk parası ve yabancı para mevduat ile diğer yükümlülüklerine uygulanan zorunlu karşılık oranlarının belirlenmesinde esas olarak, uygulanan para politikası doğrultusunda gerçekleştirilmesi ve hedeflenen parasal büyüklükler ve piyasanın likidite durumu belirleyici olmakta, bunun yanında Merkez Bankasının rezerv durumu ve tasarruf sahiplerinin Türk Lirası ve yabancı para mevduat tercihleri gibi hususlar da göz önünde bulundurulmaktadır."* (www.tcmb.gov.tr : 08.12.09).

Türkiye Cumhuriyeti'ni, 1927 yılına kadar kâğıt para bastıramamış, bu nedenle de Osmanlı İmparatorluğu döneminden kalan evrak-ı nakdiyeler kullanılmıştır. Genç cumhuriyetin, egemenlik ve bağımsızlık sembolü olduğu bilinciyle ilk banknotlar basılmaya başlanmıştır. Bu sıralar banknot basma

¹ Öğretim Görevlisi, Uluudağ Üniversitesi Teknik Bilimler MYO Grafik Programı Başkanı, gultekinerdal@uludag.edu.tr.

teknik ve bilgisinin yetersiz olması nedeniyle, banknotlar ABD, İngiltere ve Almanya gibi gelişmiş ülkelere bastırılmıştır.

“Ülkemizde bir Banknot Matbaası kurulması çalışmalarına 1930’lu yılların sonlarına doğru başlanmış, ancak İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ile bu çalışmalara devam edilememiştir. 1951 yılında yeniden başlatılan Banknot Matbaası kurma işi 1958 yılında tamamlanmış ve aynı yıl banknot basımına başlanmıştır.” (Köklü, 1947: ?).

2. Çalışmanın Önemi

Bu çalışma ile banknot tasarımı ve basımının bir ülke için önemi ortaya konmaya çalışılmıştır. Banknotların ekonomik değerlerinin yanında, grafik tasarımı ve kullanılan görseliyle, bir milletin bağımsızlığı ve ortak tarih kültürü vurgulanmaktadır. Bu vurgu ile bir milletin yeni nesilleri yetişecek ve bağlı olduğu demokratik düzeni sürdürecektir. Şayet bu vurgu, siyasi ideolojilerle yeni nesillere aktarılır ise ortaya çıkan durumun ne kadar tehlikeli olabileceği içten bile değildir. Bu çalışmada olası tehlikeler de gözler önüne konmaya çalışılmıştır.

3. Banknot Tasarımında Görsel Seçimi

Ülkemizde banknot basımına başlanmasıyla birlikte, banknot tasarımı ve kullanılacak görsel seçimi gibi titiz bir çalışma zorunluluğu hâsıl olmuştur. Zira banknot, ekonomik değerinin yanında, tasarımı ile de bir ülkenin egemenlik ve bağımsızlık sembolüdür. Dolayısıyla banknotta kullanılacak tasarım öğelerinin, fotoğraf, illüstrasyon ve hatta dekoratif süslemelerin, ülkenin kültürünü ve tarihini yansıtması gerekmektedir. Ülkenin aydınlık ve muasır geleceğinin şekillenmesinde etkin rol almış, bilimsel, sanatsal ve spor alanında dünyada başarılar göstererek ülke tanıtımına katkı da bulunmuş bilim ve sanat insanlarının fotoğrafları özenle seçilmelidir. Bunun ne kadar önemli olduğunu Fazıl Hüsnü Dağlarca, birçok şiirine yansıtmıştır. *“Türk parasının önemini kavrayan ve paramızı layık olduğu değere ulaştırmak isteyen çocuk, ...”Lira’yı anlatmaya ve diğer çocuklara da paralarımızın üzerinde tarihi şanımızı taşıyan, kültür ve uygarlık geçmişimizi hatırlatan resimlerle ulaşmaya çalışmaktadır;*

*Birinin arkasında
Atasına çiçek sunmaktadır üç çocuk
Tutunca onlara güzelleşir ellerim.*

*Belki de
İçimdeki çocuktur biri
Belki de biriyim ben
O çocukların*

*Çanakkale şehitleri var
Birinin arkasında
Duyarım yurt göklerine yükselişini
Toprak ağırlığındaki yiğitlerin
Fatih Sultan Mehmed
Haliç’e bakmakta yüzlerce yıldır
Birinin arkasında*

.....

*Görüyor musunuz?
Hepsinin önünde kim var
Gazi Mustafa Kemal Atatürk
Gece gündüz
Yüreklerimizde yürüyen”* (Polat, 2002: 283).

Banknotlar, görsel öğelerinin yanında seçilen renkleriyle de ülkeyi yansıtmalıdır. Üç tarafı denizlerle çevrili, yılın her ayında güneşi gören, hemen her türlü meyve ve sebzenin yetiştirilebildiği ve sıcak kanlı insanların yaşadığı bir ülkede, soğuk ve durağan, karamsar ve kötü hissettiren renklerin seçilmesi pek doğru

bir yaklaşım olmayacaktır. Çünkü *“Değişken olmakla birlikte her rengin psikolojik etkisi farklıdır. Örneğin; sıcak renkler, neşe, canlılık, hareket ve arzu etkisi yaratır... Soğuk renkler ise dinginlik ve rahatlık etkisi yaratır...”*(Erdal, 2009:2). Anadolu insanının geçim derdine ekonomik krizde eklenince, dingin ve rahat insan yaşantısından söz etmek fazla iyimserlik olabilir. Diğer taraftan banknotların görsel tasarımı ülkeyi ilgilendiren bir konudur. Bu da ortak payda anlamına gelir ki, konuyla ilgili sivil toplum dernekleri, körler federasyonu, grafik tasarımcıların görüşleri alınmalıdır. Çünkü paranın üzerindeki görseller, toplum uygarlığıyla doğrudan ilgilidir.

3.1. Banknot Tasarımında Dikkat Edilmesi Gereken Hususlar

Ülkenin bağımsızlık sembollerinden biri olan banknotlar, o ülkenin tarihsel, kültürel, sosyolojik ve coğrafik özelliklerini yansıtmalıdır. Uludağ Üniversitesi Teknik Bilimler Meslek Yüksekokulu grafik tasarım öğrencileri, tasarladıkları ikiyüz elli Türk lirası banknotlarında bu özellikleri yansıtmaya çalışırken, aşağıdaki maddelere de bağlı kalmışlardır.

1. Banknotlar Türkiye’yi ve Türk halkını simgeleyecektir,
2. Banknotun ön yüzünde büyük önder Atatürk’ün fotoğrafı veya illüstrasyonu yer alacaktır,
3. Banknotun arka yüzünde ise Türkiye Cumhuriyeti’ne hayati fedakârlıklarda bulunmuş veya Türkiye Cumhuriyeti’ni uluslararası arenalarda sanat, bilim, spor ve diğer alanlarda tanıtmış ve Türk halkının içinden yetişmiş, Türk büyüklerinin fotoğraf veya illüstrasyonlarına yer verilecektir,
4. Banknotlarda kolay tanınabilmesi için hâkim bir renk seçilecektir,
5. Piyasaya henüz sürülmemiş olan 250 liralık kupürler tasarlanacak, kalpazanlığı önlemek adına, ayrı bir uzman ekibin yapması gereken güvenlik tedbirlerine zaman ayrılmayacaktır (Para ile ilgili mesleklerde çalışanlara yönelik güvenlik özellikler olan; banknot kâğıdı, kılcal lifler, floresan etkili motifler, floresan etkili seri ve sıra numaraları, mikro yazılar). Ancak gerçeklikten uzak kalmamak için, tedavülde olan banknotların güvenlik tedbirleri görsel olarak tasarlanacaktır. Başka bir deyişle halka yönelik güvenlik özellikleri olarak gruplandırılan; filigran, kabartma baskı, renk değiştiren mürekkep, emniyet şeridi, bütünleşik görüntü ve gizli görüntü banknotlarda gerçeğe yakın bir şekilde kopyalanacak veya yeniden tasarlanacaktır,
6. Banknotların, ülkemizde ve uluslararası arenada kolay tanınması, akılda kalması ve özgün olmasına özen gösterilecektir,
7. Banknotların ön yüzünde yer alan başkan ve başkan yardımcısına ait imzalar, herhangi bir yasadışı sürece zemin olmaması için taklit edilmeyecektir. Bu imzaların yerine öğrenciler, kendi imzalarını atacaklardır.
8. Banknotlar bir ülkenin bağımsızlık ve egemenlik sembolü olarak görülebileceği için, Türkiye Cumhuriyeti’ni ve Türk büyüklerini küçük düşürücü hiç bir görsel öğeye yer verilmeyecektir,
9. Büyük önder Atatürk ve Kurtuluş Savaşının önemli isimlerine hakaretlerde bulunmuş kişi veya kuruluşların fotoğraf, logo-işaret ve hatta renklerine asla yer verilmeyecektir.

4. Uygulama

Biröl Yüksel, 250 liralık banknot tasarımında hâkim renk olarak sarıyı seçmiştir. Sarının tek renk olmaması için kırmızı, pembe ve turuncuyu ara renk olarak kullanırken siyahı ise tipografilerde kullanarak dengeyi yakalamıştır. 250 liralık kupürün ön yüzünde Atatürk’ün fotoğrafına yer verilirken, arka yüzünde Prof.Dr. Oktay Sinanoğlu’nun fotoğrafına yer vermiştir (Tasarım 1).

Genel olarak sıcak bir renk olan sarının hâkim renk seçilmesi, Türk halkının sıcakkanlı, cana yakın ve misafir perverliğini yansıtmaktadır. 250 liralık kupürün ön yüzünde kullanılan gülümseyen Atatürk fotoğrafı, iyi bir seçim olmuştur. 250 rakamının kırmızı ile yazılması, Atatürk’ün kahverengi ceketinin şiddetini dengelerken, aynı zamanda gözün tek bir noktada takılmasını engellemektedir. Yine *“Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası”* ibaresinin siyah ile yazılmış olması denge açısından önemlidir. Türk Bayrağının simgesi ay-yıldız, Atamızın portresinin arkasına yerleştirilerek, güçlü bir manevi bağ oluşturulmuştur. Sağ arka fonda yer alan baklava dilimleri ise, geleneksel Türk süsleme sanatının önemli unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. *“Türk ve Anadolu Selçuklu süslemelerinin en çok kullanılanı olan ve yaygın biçimde arabesk adıyla anılan geometrik bezemelerin menşeinin Orta Asya Türk sanatına dayandığı bilinmektedir”* (gorselsanatlar.org: 30.01.10). Yine sağ tarafta, geometrik süslemelerin üzerine yerleştirilmiş olan gümüş renkli ay-yıldız ile küçük dikdörtgen içine yerleştirilmiş 250 rakamı, banknotun halka yönelik güvenlik tedbirlerindedir. Atatürk fotoğrafının sağına yerleştirilen motifli damga ile sol üstte yerleştirilen

bütünleşik merkez bankasının amblemi de güvenlik tedbirleri olarak kopyalanan önlemlerdir. Banknotun alt kısmına yerleştirilen sarmal şerit bant, banknotun görsel bütünlüğünü tamamlayan iyi düşünülmüş bir motiftir. Ay-yıldızın iç bölgesindeki beyaz alanların, sol taraftaki büyük elips şeklindeki beyaz alan ile yine ay-yıldızın beyaz konturlarının ise baklava dilimlerinin iç alanlarındaki beyaz lekelerle dengelenmiş olması tasarımdaki başarıyı göstermektedir. Genel görünümü ile banknotun ön yüz tasarımı, tanınması kolay, sade ve akılda kalıcı bir yapıya sahiptir.

Tasarımın arka yüzü de, en az ön yüz kadar başarılı ve anlaşılırdır. Arka yüz, renk, desen ve kompozisyon olarak ön yüzü tamamlamaktadır. Ayrıca dünyaca ünlü Türk bilim adamı Prof.Dr. Oktay Sinanoğlu'nun fotoğrafına yer verilmiştir. Sinanoğlu'nun sağına yerleştirilen ay-yıldız bu alanda fazlaymış gibi dursa da ayın iç bölgesine yerleştirilen moleküler semboller, ünlü bilim adamının mesleki uzmanlık alanı hakkında bilgiler vermektedir. Ayın solundaki dairesel motiflerin, ön yüzdeki baklava dilimlerinden farklı olarak şekillendirilmesi ise monotonluğu önlemiştir (Tasarım 2).

Ay-yıldızın ters olarak yere eğimli yapılmış olması ise ayrıca dikkat çekicidir. Yıldızın Sinanoğlu'nun fotoğrafı yükseldiği yere odaklanması, değerli bilim adamımızın, Türk halkının içinden gelmiş, Türkiye Cumhuriyeti'nin yetiştirdiği nadir bilim adamı olarak yorumlamak pek de yanlış olmayacaktır.

Başka bir örnekle Murat Vezir'in banknot tasarımında da aynı hassasiyet görülmektedir. İlk bakışta çok renkli, oldukça dikkat çekici, etkileyici ve dinamik yapısı dikkat çekmektedir. Mavi rengin hâkim olduğu tasarımda, yeşil, turuncu, sarı, pembe, lila ve mavinin birçok tonu ara renk olarak kullanılmıştır. Tasarımdaki renk cümbüşü, 250 liralık kupürü neşe katmış gibi göstermektedir. Hareketli şeritler, dans eden renkler ve muhteşem uyumla birlikte sunulan Atatürk'ün sert bakışları ustalıklı dengelenmiştir. Burada Türk halkının dinamik, sevecen ve bir o kadarda yerine göre ciddiyetini görebilmek de mümkündür. Ancak soğuk renk hâkimiyetini, sevecen halkımızla pekiştirmek zor olsa da, sıcak renklerin iç içe ve kıvrımlı kompozisyonu, halkımızdan önemli ipuçları barındırmaktadır (Tasarım 3).

Tasarımda kullanılan sert ve ciddi bakışlarıyla Atatürk portresi ve ay-yıldızın alanına sığmamış hali, milli marşımızın üçüncü kıtasına atıfta bulunur gibidir;

*Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım;
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner aşarım;
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım. (Ersoy, 1921)*

Tüm bu görsel şölenin yanında, 250 rakamının gölgeli yazılmış olması okunurluğu azalttığı için tipografik bir hata olduğunu da kabul etmek gerekmektedir. Yine aynı şekilde "İKİYÜZ ELLİ" ibaresinin iki satır halinde yazılarak, "Türk Lirası" ifadesinin kullanılmaması, tasarımdaki ikinci hata olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine de her Türk vatandaşın içini gıcıklayabilecek başarılı bir tasarım olduğunu da belirtmek isterim. Kupürün alt kısmına yerleştirilmiş olan Türk halı motiflerinin şerit halindeki uzantısı, kompozisyonu tamamlamış gibi görünmektedir. Özellikle de sol taraftaki büyük beyaz alanın, tasarımdaki karmaşayı rahatlattığını ve tasarıma şık bir hava verdiğini görebilmekteyiz. Beyaz alanın üst kısmına yerleştirilmiş olan bütünleşik 250 rakamı, halka yönelik güvenlik sistemi olarak karşımıza çıkmaktadır. Yine beyaz alana yerleştirilmiş olan açık gri renkteki Atatürk'ün küçük bir portresi, ışığa tutulması halinde görülebilen gizli görüntü güvenliği olarak tasarlanmıştır. Banknottaki Atatürk portresinin sağına konmuş olan kare şeklindeki mühür ise bir diğer güvenlik önlemidir.

Beyaz alanın altına yerleştirilen 250 rakamının okunurluğu ise yine tartışma götürmektedir. Banknotun üst kısmana yerleştirilen sarı leke görünümündeki ince perde işlemler, hem eskitme havası hem de iyi bir görüntü vermektedir.

Banknotun arka yüzünde de aynı desenler ve renkler görülmektedir. Arka yüzde "...Osmanlıların İlhanlılara olan bağımlılığını sona erdirerek, *Sultan* unvanı ilk kez kullanan I. Murat" (<http://tr.wikipedia.org:30.01.10>)ın portresine yer verilmiştir. Neden I.Murat sorusu aklımıza gelebilir. 40'dan fazla savaşı yönetmiş ve hiç yenilmemiş bir Osmanlı dehası, dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları onun zamanında genişlemiş bir sultan olması yeterlidir sanırım. I. Murat'ın arkasında yer alan zeytin dallı beyaz güvercinler, oldukça yerinde ve anlamlı kullanılmış alrubilerdir (Tasarım 4).

Bilinen hemen tüm paralarda dünya haritaları kullanılmıştır. Ancak bu tasarımda dünyanın küre şeklinde kullanılmış olması oldukça cesaret verici ve oldukça yoruma açık bir durumdur. Küre şeklindeki

dünya imgesi, bende hemen bilimi çağrıştırmıştır. Beyaz güvercinlerin, I.Murat'ın hemen arkasından dünyaya doğru uçuyor olması ise, Osmanlı İmparatorluğunun barışa ve birlikte yaşama verdiği önemi vurgulamaktadır. Bunun yanında beyaz alanın etrafına atılmış hareketli sarı şeritlerin, dünyanın altından görünüyör olmasının yanında, 250 rakamının gölgeli yazılması hatalarını görmek gerekir.

Yüksel Polat'ın tasarımında da mavi ve tonları hâkim renk olarak seçilmiştir. Pembe, turuncu ve kahverengi destekleyici ara renklerdir. Banknotun ön yüzünde kullanılan Atatürk portresi siyah-beyaz seçilmesine karşın yalnız kalmamış ve baskın görüntü durumuna düşmemiştir. Atatürk portresindeki baskın siyah lekeler, banknotun ortasına yerleştirilen oldukça büyük 250 rakamı ve diğer tipografilerinin siyah renkleriyle dengelenerek görsel bütünlük sağlanmıştır. Atatürk portresinin sağında yer alan ve güvenlik amaçlı ay-yıldız, hemen altındaki küçük dikdörtgen ve takibindeki kahverengi geometrik süslemeler, bu dengenin parçası olmuşlardır. Banknotun tam ortasına yerleştirilen beyaz ay-yıldız, çiçek motifleri ve pembe renkli zeminle yoğunlaştırılarak pasifleştirilmiştir. Hilalin iç sol tarafına yerleştirilen mavi kenar şerit, hilale üç boyutluluk katarken, 250 rakamının altındaki tipografik leke, son derece etkili bir kompozisyon yaratmıştır (Tasarım 5).

Ay-yıldız ile Atatürk portresi arasına, kesik gümüşü çizgilerden oluşan, ışığa tutulduğunda düz bir hat şeklini alan ve üzerinde TCMB harfleri bulunan emniyet şeridi konulmuştur. Yine güvenlik tedbirleri olarak Atatürk portresi, banknotun sol tarafına gizli görüntü olarak yerleştirilmişken, altıgen geometrik motiflerde hem sağ hem de sol kenarlara yerleştirilmiştir. Banknotun üst ve alt kenarlarından geçen turuncu şeritler, koridor havası yaratmış olmasına karşın, oldukça şık bir etki bırakmıştır.

Banknotun arka yüzü de oldukça etkileyicidir. Gerek renk gerek görsel seçimiyle etkileyici bir tasarım ortaya konmuştur. Banknotun sağ tarafına yerleştirilen Atatürk ve Sabiha Gökçen fotoğrafları iyi bir seçim olmuştur. Bilindiği gibi Sabiha Gökçen, ilk kadın pilot olmasının yanında yine ilk kadın savaş uçağı kullanan pilotumuzdur. Diğer taraftan da Atatürk'ün manevi kızlarındadır. Banknotun arka fonuna yerleştirilen F16 savaş uçakları, hem teknoloji hem de Türk Silahlı Kuvvetlerimizin gücünü göstermesi açısından önemlidir. Bu tasarımda dikkat çeken başka bir olgu ise "İKİZYÜZ ELLİ TÜRK LİRASI" ibaresinin tek satır halinde, alt banda yerleştirilmiş olmasıdır. Oldukça değişik hisler uyandıran bu kompozisyon, sağda ve soldaki 250 rakamı ile desteklenince iyi bir görüntü vermiştir. Gerek ön yüz gerekse arka yüz tasarımı ile Türk halkının güler yüzlü sevecen ve sıcakkanlı karakterini, üç yanı denizlerle kaplı bir Akdeniz ülkesi olmasının sıcaklığını, geleneksel Türk motiflerini, kültürel değerlerimizi, geçmişimizi ve şahlanan geleceğimizi bu tasarımda görebilmek mümkündür. (Tasarım 6).

Öğrencilerimizden Merve Çeliktaş, Gizem Çabukyürür, Gülten Akgün, Gökay Naci Düş ve Pınar Eser'in çalışmalarında da aynı güzellikleri görmek mümkündür. Bu tasarımları burada yorumlamak mümkün olmayacak belki ama yine Atatürk ve Cumhuriyetimizin özelliklerini, ülkemizin güzelliklerini ve bağımsızlık karakterimizi yansıtmayı başarmışlardır. Türk halkının karakteristik özelliklerinin yansıtılması planlanan bu projede, banknotların tasarımlarıyla bile ne derece önemli oldukları ortaya konmaya çalışılmıştır.

5. Değerlendirme

Banknotlar, ülke vatandaşlarının taşımaktan ve kullanmaktan gurur duymaları gereken milli değerlerdendir. Ebetteki ekonomik alım gücü yadsınamaz ancak, tüm dünyaya -deyim yerindeyse- görücüye çıkan banknotun alım gücü kadar tasarım gücünün de olması gerekmektedir. Tasarım, ülkenin, tarihi ve doğal güzelliklerinin yanında kültürel değerlerini de içermelidir. Unutulmamalıdır ki başka ülke vatandaşlarının da kullandığı banknotların bir turizm propagandası haline getirmek mümkündür. Ülkemizde tarihi ve doğal güzelliklerin illüstrasyonlarının, banknotların arka yüzünde yer alması, ülke tanıtımında önemli katkıları olacaktır. Altıncı Emisyon grubunda yer alan ve Türkiye'de basılan 5 Türk Lirasının arka yüzünde Manavgat Şelalesinin illüstrasyonu bulunmaktaydı (Tasarım 7). Ülkemizin doğal güzelliklerini kullanan sadece eflatun renkli beş lira değildir. Yine aynı emisyon grubunda ve yine ülkemizde basılan zeytuni yeşil on liranın arkasında kız kulesi, açık kahverengi elli liranın arkasında Topkapı Sarayındaki mermer çeşme, ön yüzü yeşil arka yüzü kahverengi olan yüz liranın arka yüzünde Ağrı Dağı ve mor bin liranın arkasında ise Boğaziçi Köprüsü illüstrasyonlarına yer verilmiştir.

Türk banknotların arka yüzüne doğal ve tarihi eserlerin basılması gelenek olmuştur. Birinci emisyonundan, sekizinci emisyonuna kadar mutlaka birkaç banknotun arka yüzünde doğal ve tarihi eser illüstrasyonuna yer verilmiştir. Hatta ikinci ve üçüncü emisyon elli liralık banknotlarında Ankara keçilerine bile yer verilmiştir. Daha da ilginç olanı ise birinci emisyon grubunda yer alan ve 5 Aralık 1927 den 1937

yılına kadar tedavülde kalan zeytuni renkli bir liralık banknotların ön yüzünde karasabanla çift süren bir köylünün illüstrasyonuna yer verilmiştir. Tüm çıplağıyla ülkenin gerçeklerinin ve fedakâr köylümüzün baş tacı yapıldığı dönemlerdir bu yıllar (Tasarım 8). Ancak son emisyon olan dokuzuncu emisyonda bu gelenek tamamen bozulmuş gibi görünmektedir. Banknotların ön yüzünde yer alan Atatürk fotoğrafları henüz yerini korurken, arka yüzlerindeki fotoğraflar tartışma götürmektedir. Örneğin 50 Türk Lira' sının arka yüzünde yer alan Fatma Aliye ilk Türk kadın romancı olarak tanıtılmaktadır. Oysa "1877 yılında yayımladığı Aşk-ı Vatan adlı bir romanıyla Zafer Hanım"(wikipedia.org. 22.11.11) bu unvanı zaten almıştır. Ancak yazarın tek romanı olduğu için Zafer Hanım değil, beş roman yayımlayan Fatma Aliye Hanım ilk romancı unvanını taşımıştır. Kaba bir tabirle boynuz kulağı geçmiş olsa bile, kulağın yerini alması mümkün değildir. Kaldı ki Fatma Aliye Hanımın daha belirgin özelliği Atatürk devrimlerine karşı olmasıdır. Fatma Karabıyık Barbarosoğlu'nun "Uzak Ülke" adlı kitabında Fatma Aliye Hanım'ın, Atatürk'ün devrimlerini benimseyemeyerek, kendi ülkesinden nasıl uzaklaştığını, yabancılaştığını çarpıcı şekilde anlatmaktadır. Başka bir örnekte ise, Türk banknotlarında, Atatürk'ün hemen arkasında yer alan ve bayrağımızın sembolü ay-yıldızın tartışmaya açık yorumudur. Ramazan Aslan, www.birbil.wordpress.com sitesinde yayınladığı "Türk Parasındaki Gizli Mesaj" başlıklı videosunda, rüzgârda dalgalanıyor izlenimi verilmiş olan ay-yıldızın aslında herkesçe bilinen bir televizyon kanalının ve gazetesinin logosu olduğunu belirtmektedir. Bu kanal ve gazetenin ise yine herkesçe bilinen bir cemaate yakınlığı aynı zamanda da Atatürk ve devrimlerine olan tutumları tartışma götürmez netlikte olduğunu belirtmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti 1927 yılından günümüze kadar dokuz emisyonda 64 farklı kupür ve tasarımda banknot bastırmıştır. Bu banknotlardan altıncı emisyona kadar olanı yurt dışında(Amerika, İngiltere, Almanya) altıncı emisyonun bir kısmı dahil olmakla birlikte diğer emisyonlarda ülkemizde basılmıştır. Bu basım aşaması, ülkemizin gelişimi, baskı ve tasarım aşamasında kat ettiği yolları göstermesi açısından önemlidir. Dikkat çekici bir şekilde sekizinci emisyona kadar, banknotların ön ve arka yüzlerinde ülkemiz doğasından, tarihi güzelliklerinden hatta yabancı hayvanların illüstrasyonlarla süslenmiştir. Ne yazık ki 1 Ocak 2009 tarihinde yürürlüğe giren ve aynı zamanda Türk Lirası önündeki "Yeni" ibaresini de kaldıran dokuzuncu emisyon grubunda, ülkemizin tarihi ve doğal güzelliklerine hiç yer verilmemiştir. Daha da önemlisi bu emisyon grubundaki banknotlarda, bazı kişi ve logo illüstrasyonlarıyla gizli anlatılarda yüklenmiş gibidir. Banknotların ön yüzünde, her zaman olduğu gibi Atatürk portreleri konmuştur. Ancak Türk bayrağının simgesi ay-yıldızın, bilinenin dışında farklı tasarımları, gerekse arka yüzde kullanılan bazı kişilerin illüstrasyonları ile tartışmalar yaratmaktadır.

6. Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti 1927 yılına kadar banknot kullanmamış, 1958 yılına kadarda kendi parasını yurt dışında bastırmak durumunda kalmıştır. Ancak kâğıt para meselesi, bir devletin bağımsızlık ve hâkimiyet sembolü olarak görülmeye başlandığında çözümlenmiştir. Atatürk'ün emriyle Türkiye Cumhuriyeti, "15 Ocak 1925 ve 701 sayılı "Mevcut Evrak-ı Nakdiye'nin Yenileriyle İstibdaline Dair Kanun"u çıkararak ilk Türk banknotlarını bastırmaya karar vermiştir" (www.kktcmb.trnc.net:02.02.10). Bu kanun genç cumhuriyetin banknot basmasının yolunu açmıştır ancak uzun yıllar kendi parasını yabancılar tasarlayacak ve basacaktır. Her ne kadar banknotlarda kullanılacak illüstrasyonlara Türkiye Cumhuriyeti karar vermiş olsa da, illüstralist ve tasarımcıların yabancı olması, Türk halkının sıcaklığını, dinamikliğini, sevgi dolu geleceğe bakışını banknotlara yansıtamamışlardır. 1958 yılına kadar bağımsızlık ve özgürlük sembolü banknotlarda hep bir şeyler eksik kalmıştır. "Altıncı Emisyon Grubu banknotlar 5 10 20 50 100 500 ve 1.000 Türk Liralık olmak üzere 7 farklı değerde 18 tertipten oluşmakta olup 1966-1983 yılları arasında dolaşıma çıkarılmıştır. Bu banknotlardan I. Tertip 20 Türk Lirası İngiltere'de diğerleri ise Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Banknot Matbaası'nda basılmıştır" (www.kktcmb.trnc.net: 02.02.10). Altıncı Emisyon grubu ile Türk banknotlarında gözle görülür değişimler ve her milimetresinde Türk toprağını ve insanını gösteren ayrıntılar olmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası Banknot Matbaası günümüze kadar üç emisyon grubunda banknotlar tasarlamış ve basmıştır. Her tasarımda buram buram Anadolu kokan banknotlarımız, son emisyon olan dokuzuncuda farklılaşmıştır. Bazı kupürler, Anadolu'dan uzak, kültürümüze yabancı ve siyasi ideolojik görüntüler içermeye başlamıştır. Tasarımcıları Türk, basımcıları Türk olmasına karşın.

Kaynakça

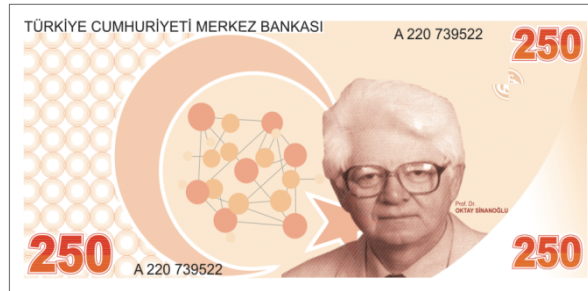
1. Akgün, A. ve E. Küçük (?), "Türkiye'de Kağıt Paranın Tarihçesi", PDF Dosyası, İstanbul.

2. Erdal, G. (2009), *Etkili Ambalaj Tasarımı*, Dora Yayıncılık, Bursa.
3. Köklü, A.(1947), *Türkiye’de Para Meseleleri* - Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
4. Polat, M.S.(2002), *Fazıl Hüsnü Dağlarca’nın Şiirlerinde Çocuk Teması*, Kültür Bakanlığı Yayınları, ISBN 975-17-2852-5, Ankara.
5. Serdengeçti, S. (?), “Yeni Türk Lirası, YTL”, PDF Dosyası, Ankara.
6. <http://tr.wikipedia.org> (30.01.10)
7. <http://www.tcmb.gov.tr> (08.12.09)
8. <http://www.gorselsanatlar.org> (30.01.10)
9. http://www.oyumsana.com/anketler.php?q=anket_goster&aid=70511 (22.11.11)

Ekler

Tasarım 1: Birol Yüksel’in tasarımının ön yüzü
Design 1:The front part of Birol Yuksel’s design

Tasarım 2: Birol Yüksel’in tasarımının arka yüzü
Design 2: The back part of Birol Yuksel’s design

Tasarım 3: Murat Vezir’in tasarımının ön yüzü
Design 3:The front part of Murat Vezir’s design

Tasarım 4: Murat Vezir'in tasarımının arka yüzü
Design 4: The back part of Murat Vezir's design

Tasarım 5: Yüksel Polat'ın tasarımının ön yüzü
Design 5: The front part of Yüksel Polat's design

Tasarım 6: Yüksel Polat'ın tasarımının arka yüzü
Design 6: The back part of Yüksel Polat's design

Tasarım 7: E6 Serisinde basılan ve 1966-1983 yıllarında tedavülde olan Eflatun 5 Türk Lirası.
Design 7 :Light purple 5TL Printed in the series of E6 and used between 1966-1983

Tasarım 8: E1 Serisinde basılan ve 1927-1937 yıllarında tedavülde olan Zeytuni 1 Türk Lirasının ön yüzü.
Design 8: The front part of olive-coloured 1 TL printed in the series of E1 and used between 1927-1937.